

Chet Tilini O'qitishda Madaniyatlararo Muloqotda Madaniy Shok Masalalari (Xitoy Tili Misolida)

Xushvaqtova E'tibor¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o'rganish orqali shaxs o'z madaniyatini shakllantirishi, o'zga madaniyatlar bilan muloqotga kirishish, ushbu madaniyatga moslashish va shu jarayonlarda sodir bo'ladigan madaniy shok haqida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, muloqot, madaniyatga moslashish, madaniy shok, xitoy madaniyati.

Madaniyatlararo samarali aloqalarni kuchaytirishda til muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Til- bu inson miyasida qobiliyat hisoblansa, bu odamlarga o'z madaniyatini va boshqa mamlakatlarning madaniyatini tushunishga imkon ber Har bir mamlakatning o'ziga xos madaniyati bor. Chet elda ta'lim olayotganda, madaniy farqlar o'zaro aloqaga to'sqinlik qilishi mumkin. Til madaniy iqtisodiyotni hal qilishga yordam beradi va xorijiy davlatning chuqur istiqbollarini rivojlantiradi. Til boshqa odamlarning etnik o'ziga xosligini tushunishga va turli madaniyatlar bir-birini qanday qabul qilishini o'rganishga yordam beradi. Til madaniyat uzatiladigan asosiy tomir vazifasini bajaradi. Shu sababli, turli nuqtai nazarlarga asosanib, til mamlakatni chuqur tushunishni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Til boshqa odamlarning etnik o'ziga xosligini tushunishga va turli madaniyatlar bir-birini qanday qabul qilishini o'rganishga yordam beradi.

Muloqotdagi madaniy farqlar muloqotchilarning bir-biri bilan ma'lumot almashishi o'rtasidagi farqlar bilan bog'liq bo'lib, ular o'zlarining madaniyatlaridagi farqlardan kelib chiqadi. Bu qarama-qarshiliklar har bir muloqotchining fikrlash va o'zini tutish uslubida namoyon bo'ladi, shuning uchun ular muloqotni va uning natijalarini o'zgartiradi. Bir-biri bilan geografik yoki tarixiy jihatdan bog'langan ko'plab jamiyatlar o'xshash madaniyatlarga ega bo'lsada, uzoq, ijtimoiy jihatdan uzilgan joylarda keskin farq qiluvchi madaniy xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa madaniyatlar ham yo'q emas.

Madaniy muloqotni o'qitishning asosiy maqsadi- muloqot masalalarini asosan til va madaniyatga e'tibor bergan holda tahlil qilish, farqli madaniyatlar orasidagi kommunikatsiyani osonlashtirish hamda ularning to'qnashuvlarini oldini olishdan iborat. Hozirgi kunda turli xalqlar, tillar, madaniyatlar aralashgan bir paytda, boshqa madaniyatlarga qiziqish, ularni hurmat qilish, ularga yondashish dolzarb masalalardan biridir.

Madaniyat bu insonlarning ijodiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar majmuigina bo'lib qolmasdan, ayni paytda jamiyat taraqqiyotining darajasini ham ifodalaydi, ya'ni jamiyatdagi bilim, mezon va qadriyatlarining yig'indisi madaniyatda namoyon bo'ladi.

Dunyo hamjamiyatida xalqaro til maqomiga ega bo'lgan xitoy tili, butun dunyo hayotining intellektual, iqtisodiy, tijorat va madaniy jihatlarida foydalanuvchilari yuqori darajadagi tillar sirasiga kiradi. Bu tilni o'rganish millatlararo madaniyat munosabatlarni o'rnatishda, xalqaro turizm salohiyatini oshirishda, ommaviy axborot vositalari orqali ma'lumot yetkazishda va nihoyat ta'lim tizimini rivojlantirishda juda muhim hisoblanadi. Ta'lim sharoitida, mintaqaviy va global miqyosida samarali muloqot qilish istagi bo'lgan o'qituvchi va talabalar, birinchi navbatda, suhbatdoshining tili

¹Samarqand davlat chet tillar instituti Sharq tillari fakulteti talabasi

va madaniyatini yetarli darajada o'rganishi lozim. Madaniyatlararo muloqotni shakllantirishda har bir shaxsning alohida ijtimoiy va psixologik xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olish zarurdir. Madaniy muloqot har bir shaxsning o'ziga xos va shu bilan birga boshqa shaxslarga, boshqa millat vakillariga o'xshash ekanligini namoyon qilishga xizmat qiladi va shu orqali inson jamiyatda o'z mavqei va o'rnini belgilab oladi. Madaniyatlararo muloqotning shaxsga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'siri yuzasidan izlanishlar o'tgan asrning 60-yillarida Amerika olimlari tomonidan boshlangan. Muloqotga kirishishni to'g'ri amalga oshirish uchun o'z madaniyatini boshqa xalq madaniyati bilan faqatgina solishtirib qolmasdan, o'sha madaniyatning o'xshashligi va farqlari, go'zalligi va qo'polligi, yaqinligi va o'z madaniyatisan yiroqligi o'rtasida mutanosiblikni belgilab olish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Chet tillarni o'qitishda madaniyatlararo muloqotni shakllantirishda "madaniyatlararo kompetentlik" tushunchasiga urg'u beriladi. Madaniyatlararo muloqotni shakllantirish o'zga madaniyat vakillarining madaniy o'ziga xos tereotip shakllarini tushunish va qabul qilish bilan bog'liq, shaxsning xulq-atvori o'zgarishiga olib keladigan individual rivojlanish jarayoni tushuniladi.

Ayrim hollarda o'zga madaniyat bilan aloqa o'rnatish va madaniyatini tushuna olmaslik bilan bog'liq turfa xil muammolarni ham keltirib chiqaradi. Inson o'zi tug'ilib o'sgan dastlabki madaniy muhitini tark etar ekan, o'zga madaniy sharoitlarda unga butunlay yangi bo'lgan his-tuyg'ularni boshidan kechiradi. Bu tuyg'ularning aksariyati kutilmagan va juda kuchli bo'lib, tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi, oxiroqibat esa, yangi madaniy muhitga nisbatan adovatni ham keltirib chiqarishi mumkin. Hattoki kundalik hayotda uchraydigan oziq-ovqat sotib olish, do'konlarning noodatiy ish vaqtlari, ayrim mamlakatlardagi chap tarafdama harakat kabi mayda-chuydalar ham inson hayotini ma'lum paytga qadar chalg'itishi mumkin. Eng ko'p tushunmovchiliklar o'zga madaniyat milliy oshxonasi taomlari bilan tanishish chog'ida va ayrim kundalik xatti-harakatlarda yuzaga keladi. Bundan tashqari, kundalik hayotda burunni qattiq qoqish o'zbek madaniyatida beodoblik hisoblansa, xitoy madaniyatida bu oddiy hol hisoblanadi.

Yangi madaniyatning insonga nisbatan qattiq ta'sirini mutaxassislar "madaniy shok" deb nomlashadi. Madaniyatlararo muloqot tadqiqotchisi Sh.Usmanovning fikricha, madaniy shok – individning o'ziga tanish signallar bo'lmagan yangi muhitda o'zini ma'lum muddat noqulay, besaranjom his qilishidir. Madaniy shok termini 1955-yilda antropolog Kalvero Oberg tomonidan taklif qilingan. Olimning fikricha, madaniy shok ham muayyan belgilar (qo'lni qayta-qayta yuvish, jahldorlik, asabiylashish va h.k.) ni o'zida aks ettirgan kasallikka o'xshaydi. Agarda u to'g'ri yo'l bilan davolansa (ya'ni, muhojir til o'rgansa, do'stlar orttirs va h.k.) muhojir yangi madaniy muhitga moslashishi va o'zini uyidagidek his qilishi mumkin bo'ladi. Hozirgi kunda yangi madaniyat tajribasi yoqimsiz yoki shokka soluvchi hisoblanadi. Chunki u birinchidan, kutilmagan bo'ladi, ikkinchi tomondan shaxsning o'z madaniyatiga nisbatan salbiy baho berishiga olib kelishi mumkin. Madaniy shokning asosiy sababi madaniyatlararo tafovutlarga borib taqaladi. Har bir madaniyatda ko'plab belgi va obrazlar hamda turli vaziyatlarda inson avtomatik ravishda amalga oshiradigan xatti-harakat stereotiplari mavjuddir. Inson yangi madaniy sharoitga tushib qolsa, o'zi odatlangan oriyentatsiya tizimi noadekvat bo'lib qoladi. Bunga sabab insonning o'z madaniyati dunyo haqidagi boshqacha tasavvurlarga, o'zga me'yor va qadriyatlariga xulq-atvor va sezgilarning o'zgacha stereotiplariga asoslangan bo'ladi. Odatda o'z madaniy sharoitlarida yurgan inson o'zida yashirin, tashqaridan sezilmaydigan madaniyatining bir qismi mavjudligi haqida o'ylab ham ko'rmaydi.

Madaniy shok holati muloqot jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir inson o'zining muloqotga layoqatliligini o'z-o'zidan sodir bo'luvchi jarayon deb tushunadi va toki o'zi tushunarsiz vaziyatga tushgunicha bu layoqat uning hayotida qanday rol o'ynashini anglamaydi. Muloqotdagi muvaffaqiyatsizlik, odatda, insonda dil og'rig'i va ko'ngil qolish tuyg'usini uyg'otadi. Biroq bu vaziyat insonning dilidagi og'riq o'zining muloqotga tayyor emasligidan kelib chiqqan, degan fikr uyg'otmaydi. Buning sababi til bilmaslik emas, balki boshqa madaniy

muhitning madaniy ma'lumotlarini tushunib olish ko'nikmasi, o'zga madaniyat vakilining psixologik muvofiqligi, ularning qadriyatlarini tushunish va qabul qilish layoqatidir.

Madaniy shok belgilari turlicha bo'lib, ular idish-tovoq, ko'rpa-to'shak, kiyim-kechak tozaligi, suv yoki yeguliklar sifati haqida qayg'urishdan tortib, uyqusizlik, qo'rquv, asabiylashish kabi organizm funksiyalarining buzilishigacha bo'lishi mumkin. Ular depressiyaga, ichkilikbozlikka yoki giyohvandlikka, hatto o'z joniga qasd qilishgacha olib kelishi mumkin. Madaniy shok o'zining turiga ko'ra bir necha oydan bir necha yilgacha davom etishi mumkin. Bu shaxsning individual o'ziga xosligiga bog'liq. Madaniy shok odamlarning chet eldagi yangi hayotini erta tark etishning asosiy sabablaridan biridir. Ular o'zlarini atrof-muhitdan ajratilgan va yakkalangan his qilganlarida, ular uyga qaytishni xohlashlari oson. Turmush o'rtog'ining noroziligi erta ketishning yana bir keng tarqalgan sababidir. Ko'p odamlar uchun boshqa mamlakatda yangi ish – butun oila o'z vatanlari bilan xayrlashishi kerakligini anglatadi. Siz va yaqinlaringiz uchun madaniy shokning salbiy ta'sirini kamaytiradigan beshta maslahatlar mavjud:

1. Oldindan tayyorlanish; kelishdan oldin yangi madaniyatni o'rganishga vaqt ajratish sizning yangi uyingizda o'zingizni qulay his qilishingizga haqiqiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
2. Mahalliy tilni o'rganish; Mahalliy aholi bilan do'stlashish, ularning hazillarini tushunib, suhbatlarida qatnashish ancha osonroq bo'ladi. Albatta, butun dunyo bo'ylab ko'p odamlar ingliz tilida gaplashadi (va sizning ish joyingiz yoki dasturingiz ingliz tilida bo'lishi mumkin), lekin siz mahalliy til bilan shug'ullanmaslik orqali madaniyatning boshqa o'lchovini yo'qotish mumkin.
3. Yangi uyingizda do'stlar orttirish; Albatta, yangi do'stlar orttirish har doim hamma narsadan osonroqdir, lekin bu integratsiyaning muhim qismi emasligini anglatmaydi. Ijtimoiy tarmoqqa ega bo'lish madaniy shokdan qochishning eng muhim jihatlaridan biridir, chunki bu guruhlar vaziyat qiyinlashganda hissiy yordam ko'rsatishi mumkin.
4. Qiziqishlar bilan shug'ullanish; mashg'ulotlar stressni boshqarish uchun ajoyib yo'l va shu yo'l bilan uni unutish oson bo'lishi mumkin. Yangi uyingizning barcha asoslarini tushunganingizdan so'ng, bo'sh vaqtingizni tashkil qilishni boshlashingiz kerak.
5. Ehtiyojlarga mos bo'lish; Borgan mamlakatingizdan va uydan suhbatlashish mumkin bo'lgan odamlarni toping. Ko'p odamlar uchun, ayniqsa, chet elliklarga ixtisoslashgan maslahatchini topish foydalidir. Madaniy shok chet elda yashashning ajralmas bo'lagi. Chet elga borish niyatingiz bor ekan, siz albatta madaniy shokka duch kelasiz.

Xitoy madaniyatini o'rganar ekanmiz, biz qadimiyni zamonaviy bilan uyg'unlashtiradigan jamiyatni, o'z merosini qabul qilgan va global g'oyalar almashinuvini qo'llab-quvvatlaydigan xalqni ko'ramiz. Xitoydagi madaniy amaliyotlar bizni uni chuqurroq o'rganishga, uning murakkabligini qadrlashga hamda hayratga tushishga undaydi.

Xulosa: Keltirilgan jumladan ayonki, madaniyat va til tushunchalari yonma-yon va ajralmas tushunchalar hisoblanadi. Demak, tillarni o'qitish va o'rganishda madaniyatni o'rgatish, urf-odat va an'analarni hisobga olish asosiy talablardan biridir. Barchamizga ma'lumki, hozirgi davrda chet tillarini o'rganish nafaqat shaxsiy ehtiyoj, balki umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan hodisa deya e'tirof etilmoqda. Tilni bilish bu o'sha tilda so'zlashuvchi xalq vakillari bilan to'liq muloqotga kirisha oladi, degani emas. Chunki, yuqorida ta'kidlaganimizdek, til va madaniyat, xalqning an'analari, kundalik turmush tarzi tilni o'rganish, tilda gapirish va tilni tushunishga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda esa madaniyatlararo muloqotni shakllantirish kundagi tillarni o'rganishda e'tibor qaratilishi muhim bo'lgan omil hisoblanadi. Albatta, madaniy shok faqat salbiy jihatlarga ega emas. Zamonaviy tadqiqotchilar uni yangi sharoitlarga shunchaki moslashish jarayoni sifatida talqin qiladilar. Bundan tashqari, bu jarayon mobaynida shaxs yangi madaniyat va undagi xulq-atvor me'yorlari haqida bilimga ega bo'ladi, ruhiy zo'riqishga qaramasdan madaniy jihatdan rivojlanib boradi. Boshqacha qilib aytganda, madaniyatli insonga aylanadi.

Oliy o'quv yurti talabalariga madaniyatlararo muloqotni o'qitishda madaniy shok haqidagi ma'lumotlarni berish juda muhimdir. Ushbu ma'lumotlar ilk bir o'zga madaniyat muhitiga tushgan insonlarda to'g'ri qaror qabul qilish, o'zga madaniyatga nisbatan adovat uyg'otmaslik, o'z

madaniyatining o'zgachaligini ruhan his qilish va bag'rikenglik hissini uyg'otishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, madaniy shok hodisasining oldini olishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.- Toshkent:Ma`naviyat, 2017.45-46 b.
2. Foreign language teaching and research press.- Beijing
3. Mirzayev T. Musaqulov A. O'zbek xalq maqollari.- Toshkent:«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korapaniyasi Bosh tahririyati, 2005.-7 b.
4. 汉语成语词典。上海书辞出版社，-北京：1992年 275页
5. Usmanova Sh., Rixsiyeva G. Madaniyatlararo muloqot. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2017. – bet 22. (Usmanova Sh., Rikhsiyeva G. Intercultural communication. Study guide. Tashkent, 2017. - page 22.)
6. Oberg K. Cultural shock: Adjustment to new cultural environments // Practical Anthropology. № 7, 1960. P. 177-182.
7. Weaver R.L. Understanding Interpersonal Communication. Harper Collins College Publishers, 1996. P.159-160.
8. Xushmurodova Sh.Sh. Madaniyatlararo muloqot muammosiga lingvomadaniy yondashuv (o'zbek va ingliz tillari misolida). Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati, Samarqand – 2020.
9. Баёнханова, И. Ф. (2023). МУОМАЛА МАДАНИЯТИДА НУТҚИЙ МУЛОҚОТ ОДОБИНИ ИФОДАЛОВЧИ МАҚОЛЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches*, (1), 96-100.
10. Баёнханова, И. Ф. (2023). НУТҚИЙ МУЛОҚОТ ОДОБИНИ ИФОДАЛОВЧИ МАҚОЛЛАР (ЎЗБЕК ВА КОРЕЙС ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА). *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches*, (1), 211-214.
11. Muxtarovna, S. N. (2023). SENTENCES EXPRESSING A CAUSE-AND-EFFECT RELATIONSHIP. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 233-234.
12. Шамурадова, Н. М. (2023). КАУЗАЛЛИКНИНГ ИНГЛИЗ ВА О'ЗБЕК ТИЛЛАРИДА ИФОДАЛАНИШИ. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 6 (4).

